

บทที่ ๔

วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย

การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย มุ่งศึกษาเกี่ยวกับอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย รวมถึงการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ปฏิบัติธรรม และประชาชนทั่วไป ในอำเภอหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย

อานิสงส์จากการกระทำบุญในสังคมไทยนั้นจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการให้ทานสังคมไทย ความเชื่ออานิสงส์ของการรักษาศีลในสังคมไทย และความเชื่ออานิสงส์ของการเจริญภาวนาสังคมไทย ต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการให้ทานสังคมไทย

๑) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการให้ทานที่มีต่อวรรณกรรมไทยวรรณกรรมชิ้นเอกที่สืบทอดมา คือ เรื่องพระเวสสันดรชาดกถึงขนาดสละได้แม้กระทั่งชีวิตของตน ทั้งนี้เพื่อให้บารมีสมบูรณ์และที่สำคัญเพื่อให้ได้มาซึ่งสัพพัญญุตญาณ อันเป็นเป้าหมายหลักของพระโพธิสัตว์นั่นเอง^๑ การให้ทานของคนทั่วไปนั้นถือเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม เป็นการให้ทานที่สละได้ไม่ยากนักเพราะสิ่งของที่ให้ทานนั้นไม่ใหญ่โตและมีค่าน้อย แต่การให้ทานของพระโพธิสัตว์ทั้งหลายโดยเฉพาะพระเวสสันดรที่ยอมสละพระชายา พระโอรส และพระธิดาเพื่อให้เป็นทาสแก่พราหมณ์ชุกนั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากยิ่ง เพราะนอกจากจะสูญเสียสิ่งอันเป็นที่รักแล้ว พราหมณ์เฒ่ายังแสดงอำนาจบาทใหญ่เหนือตีพระโอรสและพระธิดาต่อหน้าต่อตาอย่างไร้ความปราณี ซึ่งสถานการณ์อย่างนี้ย่อมสร้างความเจ็บปวดรวดร้าวทางจิตใจของผู้เป็นบิดาอย่างมาก ถ้าเป็นสามัญชนคงกระทำได้ยากหรืออาจทำไม่ได้เลย แต่พระ

^๑ ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๑/๓-๑๑๓.

เวสสันดรได้ผ่านการทดสอบและพิสูจน์ถึงควมมีพระทัยแน่วแน่มั่นคงในการให้ทานอย่างดียเยี่ยมจนประสบความสำเร็จมาแล้ว

แม้ว่าการกระทำของพระเวสสันดรจะได้รับการยอมรับว่าเป็นการกระทำที่บัณฑิตสรรเสริญ เป็นแบบอย่างที่ดีในแง่ของศาสนาก็ตาม แต่ในทางสังคมของชนชาวสและสามัญสำนึกของบิตามารดาโดยทั่วไปแล้วกลับมองว่าเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องเพราะนำความทุกข์มาให้บุตรธิดาซึ่งไม่รู้เห็นและไม่เข้าใจอุดมการณ์ของบิดา ยิ่งไปกว่านั้น บทบาทของพระเวสสันดรในฐานะบิดาที่ต้องดูแลบุตรธิดาให้มีความสุขและหน้าที่ในความเป็นสามีที่พึงปฏิบัติต่อภรรยาถูกละเลยไป สายใยแห่งความสัมพันธ์ทางครอบครัวถูกตัดขาด ภาพลักษณ์ของสถาบันครอบครัวไม่มั่นคงขาดความอุ่นเช่นนี้แล้ว นักการศาสนาจะกล่าวได้อย่างไรว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม เป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคมควรกระทำตาม

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกหนึ่งในทศชาติว่าด้วยการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรซึ่งเป็นชาติสุดท้ายก่อนจะบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณ เนื้อความของเวสสันดรชาดก กล่าวถึงการบริจาคนของพระเวสสันดร จนในที่สุดต้องถูกไล่ออกจากพระราชวังไปอยู่ป่าและในทั้นนั้นพระองค์ก็ได้พระโอรสและพระชายแก่พราหมณ์และพระอินทร์ที่มาขออันเป็นการบำเพ็ญทานที่ทำได้ยากยิ่ง และเป็นที่มาของคติโพธิสัตว์ที่ว่า ถ้าหากจะบำเพ็ญเพียรเพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์ต้องสามารถสละได้ทุกสิ่งโดยไม่เว้นแม้กระทั่งชีวิตของตนเองก็ให้ได้

เวสสันดรชาดก มีอิทธิพลต่อสังคมไทยแทบทุกภาคของเมืองไทย จะเห็นได้จากการนิยมนำเอาเรื่องพระเวสสันดรมาเทศน์และเรียกชื่อว่า เทศน์มหาชาติบ้าง เทศน์ผะเหวดบ้างตามแต่ละท้องถิ่น มีคตินิยมอย่างหนึ่งว่า ถ้าหากใครได้ฟังการเทศน์เรื่องพระเวสสันดรชาดกจบได้ภายในวันเดียวจะมีผลานิสงส์มากมาย พระมหาสง่า ไชยวงศ์ กล่าวถึงอิทธิพลของพระเวสสันดรชาดกต่อสังคมไทยและการให้ทานตามคติแห่งพระเวสสันดร ว่า

ในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีการสอนเรื่องการสร้างบุญกุศลในทางศาสนาที่ได้บุญมาก คือการบริจาคน... การทำทานในสังคมไทย ส่วนหนึ่งมาจากการสอนเรื่องชาดกในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ชาดกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยมาหลายยุค หลายสมัย นับแต่ผู้นำประเทศจนถึงชาวบ้านธรรมดา เพราะเป็น

เรื่องที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และมีตัวอย่างให้เป็นเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เช่น ภาพสลักต่างๆ หรือภาพปั้นโบราณที่เล่าเรื่องราว ซึ่งนักโบราณคดีได้สันนิษฐานจากลักษณะทางประติมาณวิทยาว่า เป็นชาดกในพระพุทธศาสนา

จริยธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของเรื่อง (เวสสันดรชาดก) อยู่ที่เน้นให้เห็นอำนาจของความเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ปลุกฝังนิสัยเรื่องความเมตตากรุณาต่อกัน เห็นใจกัน ผู้รับฟังก็จะมีนิสัยโน้มเอียงไปทางพระเวสสันดร เพราะต้องการเอาอย่าง เมื่อเป็นเช่นนี้ ความโลภ ความเห็นแก่ตัวก็จะน้อยลง รักที่จะเสียสละเอื้อเฟื้อกัน มีการปลุกฝังให้เห็นภาพ และปรารถนาสังคมในอุดมคติอย่างในสมัยพระอริยเมตไตรย์ โดยใช้การสร้างแรงจูงใจว่า แม้ไม่ได้ทำทาน แต่ใครก็ตามที่ตั้งใจฟังธรรมเวสสันดร ตั้งแต่ต้นจนจบ ๑๓ กัณฑ์ก็สามารถปรารถนาพระนิพพาน หรือไปเกิดในสมัยพระศรีอริยเมตไตรย์ได้เช่นกัน^๒

ชาติไทยที่เจริญรุ่งเรืองมาช้านาน จึงมีประเพณีที่หลายหลายขนบธรรมเนียม ประเพณีในสังคมไทยเป็นสิ่งที่บรรพบุรุษ ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติในรูปของความเชื่อ ศีลธรรม จรรยาธรรม ค่านิยม แนวความคิด รวมทั้งพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งเป็นที่ยอมรับและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคมไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน คำว่า ประเพณีหมายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เลือกปฏิบัติตามค่านิยม ในทางที่ดีงาม และเป็นที่ประสงค์ของคนส่วนใหญ่ โดยปฏิบัติสืบทอดกัน มาเรื่อย มาจนกลายเป็นความ เชื่อว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญจะต้องปฏิบัติตาม ประเพณี แต่ละสังคมแตกต่างกันไป หากสังคมใดอยู่ใกล้ชิดกัน ประเพณีย่อมคล้ายคลึงกันได้ เพราะ มีการไปมา หาสู่กัน ทำให้ประเพณี เลื่อนไหล กันได้ซึ่งประเพณีของสังคมยังเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมอีกด้วย

๒) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการให้ทานที่มีต่อประเพณีไทย เรื่องการทำบุญ เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและวัฒนธรรมไทย แต่คนไทยทั่วไปนั้น เข้าใจว่าการทำบุญ คือ (๑) เป็นประเพณี (๒) เป็นพิธีกรรม (๓) เป็นเนื้อหาสาระ ประการที่ ๒ ประเพณีเหล่านั้น มักจะต้องมีพิธีกรรมมาเกี่ยวข้อง เช่น ใส่บาตร จะเลือกใส่เฉพาะพระ หรือบางคนรังเกียจที่จะ

^๒ พระมหาสง่า ไชยวงศ์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องทานในพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์ปริญญา ศิลป ศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๑).

ใส่บาตรให้เณร หรือบางคนก็รังเกียจที่จะใส่บาตรให้พระจีนิกาย อานัมนิกาย หรือใส่บาตรให้แม่ชี โดยเราไม่ยอมใส่บาตรให้ฆราวาสเด็ดขาด อันนี้เพราะพิธีกรรมเนื่องกับประเพณี เนื้อหาสาระในทางพุทธศาสนา ประเพณีและพิธีกรรมนั้น มันเกี่ยวข้องกับความสำเร็จ คนสมัยก่อนนี้เชื่อว่าทำบุญแล้วจะได้ผลในปัจจุบัน และผลในอนาคต โดยหากศึกษาพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งแล้ว ก็เชื่อว่าการทำบุญนั้นจะได้ส่วนกุศลสูงสุด เป็นปรมาตมประโยชน์ ดังเช่นคนแต่ก่อน เวลาที่จะใส่บาตร ขอให้ได้ถึงพระนิพพาน

การทำบุญที่เป็นกุศล คือเริ่มจากที่เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ คนที่เข้าใจในพุทธศาสนา จะรู้ว่าบุญกิริยาวัตถุมี ๑๐ ข้อ ข้อแรกการทำบุญนั้นคือการให้ ให้โดยหวังประโยชน์น้อยที่สุด เพราะการให้นั้นจะต้องเป็นปตติทาน ให้แล้วคนอื่นหมดทุกข์ ให้คนยากคนจน ให้ใครก็ตาม ให้ผู้อื่นได้มาร่วมรับ ให้คนเดือดร้อนต่างๆ ได้มีส่วนมาร่วมรับ พระผู้ทรงศีลสังวร มีชีวิตที่เรียบง่าย ทำบุญไปทานก็จะได้รับสิ่งนั้นไปเป็นของกลาง ไปเป็นของสงฆ์ และแจกไปยังคนยากคนไร้ อันนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้อง การทำบุญกับพระเหล่านี้แม้จะเป็นสมเด็จ จะเป็นเจ้าคุณก็ไม่ได้บุญ และพระเหล่านั้นก็ไม่ได้รับบุญ ได้รับบาป นี่พูดตรงไปตรงมา ประเด็นนี้ยังไม่เคยพูดกัน การทำบุญต้องมุ่งที่กุศล ไม่ใช่มุ่งที่กุศล ไม่ใช่มุ่งที่ลาภ ทิพย์ ที่หน้าตา การทำบุญนั้น มุ่งชำระการให้สิ่งที่เรามีอย่างฟุ้งเฟ้อ ฟุ้งเฟ้อ มีมากแล้วให้ก็ติดอยู่ แต่ให้สิ่งที่เรารักที่สุดนั้นสำคัญที่สุด อานิสงส์ของการทำบุญตามประเพณีจึงเป็นสิ่งที่คนไทยนิยมทำกันมาก เพราะสิ่งที่ได้รับนั้นส่งผลต่อตนเองและครอบครัว ตลอดจนถึงสังคมโดยรวมในสังคมไทย

ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญในพระพุทธศาสนา ก็คือ ประเพณีอุทิศบุญให้แก่ผู้ตาย การอุทิศบุญในพระพุทธศาสนา สามารถอุทิศบุญได้ ๒ วิธี คือ การอุทิศบุญด้วยวิธีการกรวดน้ำตั้งจิตอุทิศไปให้ และการอุทิศบุญด้วยวิธีการส่งอำนาจแห่งเมตตาจิตไปให้ และอานิสงส์ของ บุญ ได้แก่ ผลที่จะได้รับคือผลตอบแทนที่บุคคลจะได้รับนั่นเอง หรือกระแสแห่งการไหลมาเนืองๆของ สิ่งที่จะได้รับ สิ่งที่บุคคลพึงจะได้รับจากกาทำความดี อานิสงส์ของการให้ทานนั้น บุคคลที่ให้ทานพึง จะได้รับคือ ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก สัตบุรุษผู้สงบบ่อบคหาผู้ให้ทาน กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของศุภศีล ผู้ให้ทาน หลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์และผู้ให้ทาน ย่อม มี สุขะ พละ

อายุ วรรณะ อานิสงส์ที่ จะได้รับจากการรักษาศีล คือ ผู้ที่รักษาศีลไม่ต่างพร้อย ย่อมเป็นผู้ไม่มี เวมมีภัย เป็นผู้ไม่ต้องศาสตรา อาวุธของมีคม เป็นผู้รอดปลอดภัยไม่มีภัยอันตรายใดๆทำร้ายได้ อานิสงส์ของการเจริญภาวนานั้น จะ ทำให้ได้ไปเกิดบนพรหมโลกหลังจากสิ้นชีวิต และทำให้ ได้รับญาณทัศนะ ทำให้มีสติสัมปชัญญะ และ ทำให้กิเลสสิ้นไป

ประเพณีตานก๋วยสลาก เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลได้มีการปฏิบัติสืบทอด กันมาจนถึงรุ่นคุณปู่-ย่า/ตา-ยาย/พ่อ-แม่ และลูกหลานในปัจจุบัน เรื่องมีอยู่ว่ามีนางยักษิณีนคนหนึ่งมักจะเบียดเบียน ผู้คนอยู่เสมอ ครั้นได้ฟังธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว นางก็บังเกิด ความเลื่อมใสศรัทธาในสัจจะที่โหดร้ายก็กลับเป็นผู้เอื้ออารีแก่คนทั่วไปจนผู้คนต่างพากัน ชาบซึ่งในมิตรไมตรีของนางยักษิณีนนั้น ถึงกับนำสิ่งของมาแบ่งปันให้ แต่เนื่องจากสิ่งของที่ ได้รับมีจำนวนมาก นางยักษิณีนจึงนำสิ่งของเหล่านั้นมาทำเป็นสลากภัต แล้วให้พระสงฆ์/ สามเณร จับสลากด้วยหลักอุปโลกนกรรม คือสิ่งของที่ถวาย มีทั้งของของมีราคาแพงและมีราคา น้อยแตกต่างกันไปตามแต่โชคของผู้ได้รับ การถวายแบบจับสลากของนางยักษิณีนจึงนับเป็นครั้งแรกของประเพณีทำบุญสลากภัตในพุทธศาสนา

ประเพณีการทำบุญผะเหวด หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า บุญมหาชาติ เป็นประเพณี บุญตามฮีตสิบสองของชาวอีสานแต่ถ้าถือเป็นเรื่องทานก็เป็นประเพณีการบริจาคทานครั้ง ยิ่งใหญ่ก็พอจะอนุมานได้ถึงสภาพทั่วไปของชาวอีสานว่า ดอกจิก ดอกจาน บานราวต้นเดือน ๓ พุทธศาสนิกชนจะเก็บดอกไม้เหล่านี้ มาร้อยเป็นมาลัยเพื่อตกแต่งศาลาการเปรียญสำหรับ บุญมหาชาติและในงานนี้ก็จะมีการเทศน์มหาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นงานอันศักดิ์สิทธิ์ผู้ใดฟังเทศน์ มหาชาติจบภายในวันเดียว และบำเพ็ญคุณงามความดี จะได้อานิสงส์ไปเกิดในภพหน้า

ประเพณีบุญชิงเปรต การชิงเปรตเป็นประเพณีที่ชาวพหุลุงถือปฏิบัติกันมาแต่ โบราณเป็นประเพณีสำคัญที่กระทำกันจนทุกวันนี้ ชาวพหุลุงแม้จะไปทำมาหากินในท้องถิ่นอื่น เมื่อถึงเดือน ๑๐ ก็มักจะกลับมาร่วมพิธีกับญาติทางบ้านนับเป็นการช่วยเสริมการผูกพัน ระหว่างครอบครัวและญาติพี่น้อง ทั้งยังเป็นการระลึกถึงบุญคุณ และคุณงามความดีของบรรพ บุรุษของตน แม้จะล่วงลับไปแล้วก็ตามเป็นประเพณีที่จัดทำขึ้นมาเพื่ออุทิศส่วนบุญให้แก่เปรตที่ ไม่มีญาติด้วย

ประเพณีบุญวันสารท ประเพณีสารทเดือนสิบมีวิวัฒนาการมาจากประเพณีเปตพลีของพราหมณ์ ลูกหลานจัดขึ้นเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ต่อมาพวกพราหมณ์จำนวนมากได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา และยังถือปฏิบัติในประเพณีนี้อยู่ พระพุทธองค์เห็นว่าประเพณีนี้มีคุณค่าเป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพบุรุษนำความสุขใจให้ผู้ปฏิบัติจึงทรงอนุญาตอุบาสกอุบาสิกาประกอบพิธีนี้ต่อไปได้ ประเพณีสารทเดือนสิบมีมาตั้งแต่พุทธกาล คาดว่าเมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาในนครศรีธรรมราชจึงรับประเพณีนี้มาด้วยชาวพุทธเชื่อว่าบรรพบุรุษอันได้แก่ ปู่ย่าตายาย และญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว หากทำความดีไว้เมื่อครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่จะได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์ แต่หากทำความชั่วตกนรกกลายเป็นเปรตต้องทนทุกข์ทรมานในอเวจี ต้องอาศัยผลบุญที่ลูกหลานอุทิศส่วนกุศลให้ในแต่ละปีมายังชีพ ดังนั้นในวันแรม ๑ ค่ำเดือนสิบ คนบาปทั้งหลายที่เรียกว่าเปรตจึงถูกปล่อยตัวกลับมายังโลกมนุษย์เพื่อมาขอส่วนบุญจากลูกหลานญาติพี่น้องซึ่งเรียกวันนี้ว่า วันรับตายาย และจะกลับไปนรกในวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือนสิบ ซึ่งเรียกว่า "วันส่งตายาย" โอกาสนี้เองลูกหลานและผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จึงนำอาหารไปทำบุญที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงกตัญญูกตเวที

ประเพณีการทำบุญสำคัญ พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อความเชื่อของคนในสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านาน ดังนั้นคนไทยจึงมีความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในงานมงคลก็จะมีการทำบุญเลี้ยงพระเพื่อความเป็นสิริมงคลต่อชีวิต อย่างเช่น งานทำบุญเลี้ยงพระในวันขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

๔.๑.๒ ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลในสังคมไทย

การศึกษาความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลในสังคมไทย ประกอบไปด้วย ๒ ประการ คือ (๑) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลที่มีต่อวรรณกรรมไทย (๒) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลที่มีต่อประเพณีไทย มีดังต่อไปนี้

๑) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลที่มีต่อวรรณกรรมไทย

ศีลเป็นหลักความประพฤติทางกาย วาจา และการเลี้ยงชีพสุจริตโดยมีเจตนาเป็นเครื่องประพฤติดังนั้นจากทุจจริตเพื่ออบรมจิตใจให้ตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย การฝึกอบรมตนในทางที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกายกับใจ ศีลเมื่อประพฤติตรงตามหลักการสภาพจิตใจจะเป็นอิสระจากตัณหาคุณธรรมที่มีฐานมาจากศีลย่อมมีคุณค่าที่รักษาและส่งเสริมคุณภาพของจิตใจ ประโยชน์ที่ต้องการจากศีลคือการควบคุมความประพฤติป้องกันไม่ให้ตกไปสู่ความชั่วจิตใจสงบจากกิเลสเป็นสมาธิที่ส่งคุณค่าสนองปัญญาที่เกี่ยวเนื่องกับการกำจัดอวิชชา และความบริสุทธิ์หลุดพ้น ดังนั้น ศีลจึงเป็นหลักความประพฤติที่ต่อเนื่องกันตามเหตุผลเป็นระบบจริยธรรมเพราะผู้ปฏิบัติจะประพฤติได้ถูกต้องก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจในระบบและเหตุผลที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยการปลูกฝังให้มีศีลด้วยการเรียนรู้มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี การสั่งสอนที่ถูกต้องก็ต่อเมื่อมีความเข้าใจในระบบและเหตุผลที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยการปลูกฝังให้มีศีลด้วยการเรียนรู้มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี การสั่งสอนที่ถูกต้องนำหลักการมาประพฤติปฏิบัติอย่างต่อเนื่องด้วยความไม่ประมาท ศีลในทางด้านสังคมซึ่งมุ่งเน้นฝ่ายของวินัย ย่อมครอบคลุมการจัดระเบียบด้านนอกทั้งหมดรวมถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติกิจการทั้งหลายของหมู่ชนความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม และสภาพที่ควรจัดได้ให้ความสัมพันธ์กับด้านจิตใจส่งผลออกมาสู่สังคม คุณค่าของศีลทางสังคม คือ สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการปรับการแสดง ออกทางกาย วาจาให้เรียบร้อยเกี่ยวเนื่องในความเป็นอยู่ร่วมกันด้วยดี จิตใจของสมาชิกในสังคมประกอบด้วยเมตตาและกรุณา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่เกี่ยวเนื่องการปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่พึงปรารถนาโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ศีลจึงมีความเข้มงวดกวดขัน เคร่งครัด หยิบ ประณีต ด้วยเหตุผลที่ต้องสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องในการปฏิบัติธรรม นั่นคือความสงบใจเป็นไปเพื่อสมาธิ แม้เพียงศีล ๕ ที่ประพฤติอย่างถูกต้อง ก็จัดว่าเป็นผู้มีศีลอย่างบริบูรณ์สำหรับสมาชิกในสังคมปัจจุบันและวรรณกรรมการรักษาศีลที่มีต่อวรรณกรรมไทย ดังได้ยกตัวอย่างวรรณกรรมภาคอีสาน ดังนี้

วรรณกรรมการรักษาศีลภาคอีสาน ดังได้ยกตัวอย่างวรรณกรรมอีสานเรื่อง สุวรรณจักรกumar พบว่ามี คำสอนด้านศาสนาและความเชื่อเพื่อสะท้อนแนวคิดแนวปฏิบัติของ

ชาวอีสาน คือ การรักษาศีล สอนให้รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ปาฏิโมกข์สังวรศีลและธรรมจรรยาศีล ตามหลักธรรมตามความเชื่อทางศาสนาและการรักษาศีลเป็นแนวทางในการขัดเกลาตนเอง การรักษาศีลจึงเป็นกรอบทางสังคมที่จะทำให้ ตนเองและสังคมสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข อย่าทำบาป เป็นคำสอนที่อธิบายถึงปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาว่าหากละการทำบาป จะทำให้ผู้ปฏิบัติตนนั้นสามารถบรรลุธรรมวิเศษคือการหลุดพ้นจากบาปและการเวียนว่ายตายเกิด

หลักพุทธธรรมที่เป็นสังฆธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนอีสาน คือ เรื่อง นรก สวรรค์และนิพพาน โดยคำสอนเรื่องนรกจะเปรียบเทียบกับเป็นสถานที่ลงโทษสำหรับบุคคล ผู้ปฏิบัติผิดหลักจริยธรรม ส่วนสวรรค์เป็นสถานที่สำหรับเสวยสุขของบุคคลผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบตามหลักพุทธธรรม ส่วนคำสอนเรื่อง นิพพานนั้นก็เป็นจุดหมายสูงสุดหรือเป็นอุดมคติชีวิตของบุคคลตามหลักพุทธจริยธรรม แต่ไม่ได้เป็นคำสอนเชิงพรรณนาโดยละเอียด ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเนื้อหาในวรรณกรรมคำสอนมีเนื้อหาเชิงจริยธรรมมากกว่าเชิงสังฆธรรม ส่วนหลักพุทธธรรมที่เป็นจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนอีสาน คือ คำสอนเรื่องทศพิธราชธรรม หลักศีล ๕ บุญกิริยาวัตถุหรือวิธีการทำบุญ หลักปฏิบัติสำหรับสตรีและบุรุษ หลักปฏิบัติของภรรยา หลักปฏิบัติของสามีการบูชาบุคคลที่ควรบูชา การฟังธรรม และการมีความเคารพ นอกจากนี้ยังปรากฏหลักคำสอน เชิงจริยธรรมอื่นๆ ซึ่งไม่ใช่หลักพุทธธรรมโดยตรงแต่เป็นคติธรรมในการครองชีวิต ทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมอีกด้วย

ดังนั้นพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสานอย่างยิ่ง ทุกขั้นตอนของชีวิตชาวอีสานมีความผูกพันอย่างแนบแน่นกับพระพุทธศาสนาจะเห็นได้จาก วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชาวอีสานล้วนแต่ได้รับอิทธิพลจากคติทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ชาวอีสานได้ยึดเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นวิธีการดำรงชีวิตมาเป็นเวลาช้านาน โดยการสั่งสอนของพระภิกษุในทางพระพุทธศาสนาบ้าง จากนักปราชญ์ราชบัณฑิตบ้าง ผ่านการฟังธรรมคติธรรมคำสอนที่เป็นผญาภาษิต หรือแม้กระทั่งวรรณกรรมทั้งที่เป็นวรรณกรรมมุขปาฐะวรรณกรรมนิทาน และวรรณกรรมที่เป็นคำสอนต่างๆ มากมายซึ่งแต่งขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตได้ อย่างถูกต้องและประสพสุขตามอัธภาพของแต่ละบุคคล

วรรณกรรมคำสอนในภาคอีสานมีจำนวนมาก และค่อนข้างจะโดดเด่นอยู่ในความสนใจของประชาชน เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นคำสอนแนวประพฤติปฏิบัติโดยยึดศีลธรรมทางพุทธศาสนาและจารีตของท้องถิ่นเป็นหลักวรรณกรรมคำสอนเหล่านี้มีอิทธิพลเหนือจิตใจชาวอีสานตั้งแต่อดีตและในปัจจุบันก็ยังนิยมนำใจความของวรรณกรรมเหล่านี้มาสอนลูกหลาน อาจกล่าวได้ว่า วรรณกรรมคำสอนอีสานมีหน้าที่ควบคุมสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะชาวอีสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังเกรงกลัวบาป บุญ คุณ โทษ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่และความเชื่อเหล่านี้ก็มีปรากฏในวรรณกรรม คำสอน การศึกษาหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนจะสะท้อนให้เห็นถึงความ เชื่อและหลักปฏิบัติรวมทั้งวิถีชีวิตของชาวอีสานที่นำเสนอผ่านงานวรรณกรรมได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ผู้วิจัยจึง สนใจที่จะศึกษาหลักพุทธธรรมในวรรณกรรมอีสานประเภทคำสอนเพื่อศึกษาว่า ชาวอีสานเชื่อมั่นและปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมใดบ้างในการดำรงชีวิตอันจะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นวิถีความคิด การปฏิบัติของชาวอีสานได้ชัดเจน

ดังเช่น คำสอนเรื่องนรก คำสอนเรื่องนรก ในวรรณกรรมคำสอนอีสานนี้มีปรากฏไม่มากนัก ไม่มีการพรรณนาว่านรกคืออะไร มีกี่ประเภท เหมือนในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เพียงแค่แสดงให้เห็นในฐานะสถานที่ให้ผลของกรรมชั่วเท่านั้น ถ้าบุคคลประพฤติปฏิบัติผิด เช่น ผิดศีลข้อที่๓ หรือดื่มสุรา เล่นการพนันก็ต้องตกนรก โดยเฉพาะนรกที่มีชื่อว่าเวจีดังข้อความต่อไปนี้ อันว่ากาเมวณ มิสสาจารทางชั่ว ท่านเอย ผัวเมียเพิ่นห้าม หนีเวณโทษมี มันจักเป็นบาปฮ้าย ลงสู่เวจีแท้ตาย ผัวอย่าไปกินเหล้า โกงเอาความชั่ว แท้เนออย่าด่าป่อยโคตรเชื้อ เมียนั้นซิจุ่มจมน เจ้าเอย เวณโบกเปี้ย จิบหายใหญ่่นารี จักเป็นทางอบายภูมิ จุ่มจมนชิหายเกลี้ยง นั้นแหละ^๓

คำสอนเรื่องสวรรค์ คำสอนเรื่องสวรรค์ในวรรณกรรมคำสอนอีสานก็ไม่ได้สอนโดยตรงเช่นเดียวกับคำสอนเรื่องนรกส่วน ใหญ่จะกล่าวถึงสถานที่ให้ผลของการทำดีของมนุษย์ว่าถ้าทำดีเทวดาก็จะเห็น หรือตายไปแล้วก็จะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนั้น ๆ โดยเฉพาะการ

^๓ จารุวรรณ ธรรมวัตร, **ลักษณะวรรณกรรมอีสาน**. (กรุงเทพมหานคร : จินตทัศน์การพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๓-๑๔.

ปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ดังข้อความต่อไปนี้ ศีลห้าตั้ง มะโนหมั่นหมั่นคณิง เทพเจ้าอยู่ฟ้า หลังโลก เมืองคน ผู้เพิ่นมีตาทิพย์ จักเบ่งหลังภายใต้^๔ อันว่า มีศีลห้าแล้ว ศีลแปดพรหมจรรย์ เถิงวันอุโป ย่าไโลวางเว้น เจ้าเอยเป็นหนทางเข้าสวรรค์แมนเทวโลก สวรรค์เมืองคนก็ได้เมืองฟ้าก็ตั้งเดี๋ยวนั้นแล้ว^๕

คำสอนเรื่องนิพพาน นั้นแทบจะไม่มีปรากฏในวรรณกรรมคำสอนอีสานเลย จะมีกล่าวถึงเฉพาะในวรรณกรรมคำสอนเรื่องลือสฤษฏ์เท่านั้น โดยใช้คำว่า นิรพาน ซึ่งหมายถึง พระนิพพาน ดังข้อความต่อไปนี้ ยิ่งแต่พระผ่านแผ้วตรัสสองสรญาณ โพธิญาณเยื่อง ส่องทาง เทียวเต้า นำสัตว์เข้า นิรพานผายหวาน เทียวโผดคนสะคั้งแค้น นำขึ้นส่งเถิง^๖

๒) ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการรักษาศีลที่มีต่อประเพณีไทย

วันสำคัญในพระพุทธศาสนาหลายมาเป็นประเพณี โดยเฉพาะวันพระหรือวันธรรมสวนะ หรือ วันอุโบสถหมายถึง วันประชุมของพุทธศาสนิกชนเพื่อปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาในพระพุทธศาสนาประจำสัปดาห์ หรือที่เรียกกันทั่วไปอีกคำหนึ่งว่า "วันธรรมสวนะ" อันได้แก่วันถือศีลฟังธรรม การฟังธรรมตามกาลที่กำหนดเป็นประจำไว้ย่อมก่อให้เกิดสติปัญญาและสิริมงคลแก่ผู้ฟังอย่างน้อยก็ได้รับธรรมสวนานิสงส์อยู่เสมอ วันกำหนดฟังธรรมนี้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ๔ วัน ในเดือนหนึ่งๆ คือ วัน ๘ ค่ำ วัน ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำของปักข์ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม นับโดยจันทรคติ วันทั้ง ๔ นี้ จึงถือกันเป็นวันกำหนดประชุมฟังธรรมโดยปกติและนิยมเป็นวันรักษาปรกตอุโบสถสำหรับฆราวาสผู้ต้องการอบรมกุศลด้วย อิทธิพลต่อจารีตประเพณี ประเพณีที่สำคัญ ๆ ของไทย ส่วนมากสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนา เช่น มาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา เข้าพรรษา แห่เทียนพรรษา ตักบาตรเทโว ทำขวัญนาคน ลอยกระทง และพิธีแห่ต่างๆ ของภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อิทธิพลต่อขนบธรรมเนียมขนบธรรมเนียมนานาประการของไทยสืบเนื่องมาจากพระพุทธศาสนาได้อาศัยหลักธรรมทาง

^๔ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๑๓.

^๕ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๒๗.

^๖ เรื่องเดียวกัน , หน้า ๘.

พระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติ เช่น การต้อนรับแขก การเข้าพบผู้ควรเคารพ การให้เกียรติแก่ผู้อื่น มารยาทสุภาพ อ่อนโยน ไม่ลุอำนาจฝ่ายต่ำ เช่น โลก โกรธ หลง

การรักษาอุโบสถศีลในวันที่เป็นประเพณีไทยจึงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เพราะอานิสงส์แห่งการรักษาศีลอุโบสถ มีดังนี้ จะเห็นได้ว่าเพียงการรักษาอุโบสถครึ่งวันและทำความเต็มใจยังได้อานิสงส์ขนาดนี้ แล้วถ้าหากใครได้รักษาอยู่เนื่องนิตย์อานิสงส์นั้นพรรณนา อย่างไรก็ไม่หมดเป็นบุญใหญ่ที่จะนำพาให้ได้สวรรค์สมบัติเวียนวนอยู่แต่ในสุคติภูมิเท่านั้น เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์จะถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ คุณสมบัติ ในที่สุดจะได้นิพพานสมบัติเข้าถึงความสุขอันเป็นอมตะผู้ที่รักษาอุโบสถศีลจะได้รับอานิสงส์มากมายเกินควรเกินคาดอย่างน้อยๆ ก็สามารถแบ่งออกเป็น ๕ ข้อ คือ (๑) ย่อมได้รับโภคทรัพย์ใหญ่ เพราะความไม่ประมาทเป็นเหตุ (๒) เกียรติศัพท์อันงามของผู้มีศีลย่อมฟุ้งขจรไปไกล (๓) ผู้มีศีลเข้าไปสู่สมาคมใด ๆ ย่อมเข้าไปอย่างองอาจไม่เก้อเขิน (๔) ผู้มีศีลย่อมไม่หลงทำกาละ คือ ไม่หลงเพลิดเพลินในเวลาตาย (๕) ผู้มีศีล ตายแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทพ^๗

นอกจากนี้ ศีลยังเป็นบทเบื้องต้นแห่งสมาธิทำให้ใกล้ชิดต่อมรรคผลนิพพาน ดังนั้นคนที่ตั้งใจรักษาศีลได้บริสุทธิ์ก็จะมีผลต่อการนั่งสมาธิไปด้วย ดังนั้น พุทธศาสนิกชนที่ดีก็ควรที่จะตั้งใจรักษาศีลให้บริสุทธิ์ทั้งยังต้องเป็นกัลยาณมิตรชักชวนคนรอบข้างมาสั่งสมบุญใหญ่ที่เกิดจากการรักษาอุโบสถศีล เพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมชาวพุทธให้แข็งแรงยิ่งขึ้นไป บุคคลแม้จะงมงายด้วยเครื่องประดับอันมีค่าก็ยังไม่งามเท่าผู้มีศีลเป็นอาภรณ์ผู้มีศีลย่อมดีเถียนตนเองไม่ได้เมื่อพิจารณาถึงศีลที่บริสุทธิ์ย่อมเกิดปิติทุกเมื่อ ศีลจึงเป็นรากฐานแห่งความดีทุกอย่างและกำจัดความชั่วทั้งปวง และเมื่อมีประเพณีเกิดขึ้นคนไทยมักจะรวมตัวกันเพื่อมาทำบุญโดยเฉพาะการถือศีลเพื่อต้องการฝึกฝนตนเองให้พบกับความสุข และความเจริญทางกายและทางใจนั่นเอง

^๗ ขยติลเลเก,เค.เอ็น., **จริยศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓., สุเชาว์ นพยุหะ, ผู้เรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๘๑.

๔.๑.๓ ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการเจริญภาวนาในสังคมไทย

แนวทางการเจริญภาวนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่การเจริญเมตตาตามพุทพจน์ และภาชิตของพระสารีบุตร พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เจริญเมตตาทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันและการเจริญเมตตากรรมฐาน ในชีวิตประจำวันมีพุทพจน์ให้เจริญเมตตาทั้งกาย วาจาและใจปรากฏอยู่ในสาราณียธรรมอันเป็นธรรมเพื่อยังบุคคลให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ส่วนการเจริญเมตตากรรมฐานนั้นปรากฏในเมตตสูตร ทรงสอนให้เจริญอย่างไม่มีประมาณไปในสัตว์ทุกเหล่าและทุกทิศ โดยเจริญได้ในทุกอิริยาบถไม่ว่ายืน เดิน นั่ง หรือนอน ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค พระสารีบุตรสอนให้เจริญเมตตากรรมฐานอย่างไม่มีประมาณตามแนวทางของพระพุทธเจ้า โดยขยายรายละเอียดวิธีการเจริญออกไปรวม ๕๒๘ อัปนาภาวนา พระสารีบุตรยังได้แนะนำองค์ธรรม ๔ ประการอันจะนำไปสู่หนทางแห่งเมตตาเจโตวิมุตติ ได้แก่ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมรรค ๘

สังคมไทยมีความเชื่อในเรื่องอานิสงส์การเจริญภาวนา ๒ ประการ คือ การเจริญภาวนานั้นเป็นการสร้างบุญสะสมไว้ที่ถือได้ว่าได้บุญบารมีมากที่สุด และยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นแก่นแท้และได้บุญสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก เพราะว่าการเจริญภาวนาเป็นการเน้นระงับการทำความชั่วทาง “ใจ” คือเป็นการชักพอกจิตให้สะอาดบริสุทธิ์เพราะเหตุใดจึงกล่าวว่าการสร้างบุญด้วยการภาวนานั้นจะได้บุญอย่างสูงสุด? ก็เพราะว่าอำนาจแห่งกฎแห่งกรรมข้อที่เรียกว่ามโนกรรมนั้นมีผลรุนแรงที่สุดทุก ๆ อย่างที่เรากระทำลงไปล้วนออกมาจาก “ใจ” ก่อนเป็นอันดับแรก ดังที่มีคำกล่าวว่าใจเป็นนายกายเป็นบ่าว ใจเป็นประธานแต่ทว่าใจนั้นก็จะเป็นไปได้ตามพลังทั้งทางดีและทางที่ไม่ดี

พระพุทธองค์ตรัสถึงมรรค ๘ ข้อที่สำคัญที่สุดก็คือ “สัมมาทิฐิ” เป็นทางแห่งทางพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงคือเห็นว่าผลทุกอย่างในโลกเกิดแต่เหตุ ถ้าไม่ก่อเหตุก็ไม่เกิดผลถ้าเราสามารถจะดับที่ต้นเหตุได้ก็จะดับผลได้เช่นกัน เมื่อเรามีความเห็นชอบอย่างถูกต้องเที่ยงตรงแล้วเรื่องของการคิดหรือ “ดำริชอบ” จะมาเองเมื่อมีความคิดชอบแล้วก็จะส่งผลไปยังมรรคผลข้ออื่นๆ ให้ดีตามอำนาจแห่งจิตหรือมโนกรรมนั้นมีตัวอย่างที่น่าสนใจในสมัยพุทธกาลจะเล่าให้ฟังอีกสักเรื่อง

ในสมัยพุทธกาล มีพระภิกษุรูปหนึ่งเมื่อท่านมรณภาพลงแล้วก็มีพระอีกรูปหนึ่งนำ จีวรไปใช้ แต่พระพุทเจ้าทรงห้ามเอาไว้เสียก่อนและรับสั่งว่า พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของจีวรนั้นได้ กลับมาเกิดมาเป็นเส้นเกาะอยู่ที่จีวรที่ท่านได้ชักตากเอาไว้เพราะจิตของท่านเมื่อกำลังจะ มรณภาพลง (อาสันนกรรม) ผูกพันอยู่กับจีวรผืนนี้ที่เพิ่งจะได้มาและท่านชอบมาก หาก พระภิกษุรูปใดได้นำจีวรนี้ไปใช้เส้นตัวนั้นก็จะโกรธเพราะท่านยังหวงอยู่ส่งผลให้เกิดบาปกรรม ทางใจขึ้นอีกและท่านก็ไม่อาจจะไปเสวยผลแห่งกรรมดีที่ได้ทำไว้ได้เพียงจิตที่ขุ่นเคืองแม้เพียง เล็กน้อยเช่นนี้ยังมีอำนาจเช่นนี้พระพุทธร่องค์จึงสั่งสอนอยู่เสมอว่าให้ทำความดีละเว้นความชั่ว และ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากเย็นที่สุดในหลักธรรมคำสอนทั้งปวงนี้เองคือ เหตุผลที่ว่าเหตุใดการเจริญภาวนาชักพอกจิตให้สะอาดเป็นบุญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็เพราะใจมีอำนาจ แรงแทนือทุกสิ่งนี้เองสัตว์ทั้งปวงจะไปสู่ภพใดก็เป็นเพราะจิตก่อนตายเป็นสุขหรือทุกข์^๔

การเจริญภาวนานั้น เป็นหนทางไปสู่มรรคผลและนิพพานได้เพราะการที่จิตสะอาด จนหมดกิเลสหมดความต้องการทั้งหลายแล้วย่อมไม่เหลืออะไรติดเกาะในจิต จิตก็ว่างเปล่าไม่ อาจกลับไปเกิดใหม่ได้อีกหลุดพ้นไปโดยปริยาย หากลำพังเพียงแค่การทำทานหรือรักษาศีลนั้น ยังไม่มีบุญบารมีที่มากพอที่จะกำจัดกิเลสได้อย่างสิ้นเชิงพระพุทธร่องค์กล่าวเอาไว้ว่าแม้จะรักษาศีล ๒๒๗ ข้อให้ไม่ต่างพร้อยถึง ๑๐๐ ปีก็สู้การทำสมาธิภาวนาเพียงแค่ชั่วโกกัระพือปีกหรือช้าง กระดิกหูไม่ได้”การเจริญภาวนานั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

(๑) การทำสมาธิด้วยสมถะภาวนา การทำสมาธิแบบสมถะภาวนา คือ การกำหนด ใจให้นิ่งกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่เป็นอารมณ์เดียว ไม่ว่าจะใช้วิธีใดก็ตามขอให้เพียงแต่ใจอยู่นิ่งไม่ วอกแวกก็คือเป็นสมาธิ ถ้าเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดและคนไทยเราค้นเคยที่สุดก็คือ “การไหว้พระ สวดมนต์” การกำหนดจิตด้วยการสวดมนต์นี้จะทำให้จิตนิ่งอยู่ที่บทสวดก็เรียกได้ว่าเป็นการทำ สมาธิระดับต้นขั้นที่หนึ่ง (ขณิกสมาธิ) วิธีการทำสมาธิอย่างง่ายๆ ทำอย่างไรเริ่มต้นด้วยการ นิ่งขัดสมาธิตัวตรงแบบไม่ตรงเกร็งร่างกาย เอาขาขวาทับขาซ้าย ถ้าหากไม่ถนัดก็สามารถนั่ง เก้าอี้ในอิริยาบถสบายๆ ก็ได้เอามือขวามาทับมือซ้ายหันฝ่ามือขึ้น โดยไม่ต้องบีบเปลือกตาหรือ

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๗.

อย่ากดดันลูกน้อยนี่ตาเพราะจะทำให้ไม่สะดวกในการทำสมาธิจากนั้นกำหนดลมหายใจให้อยู่ที่ท้องภาวนาตามไปในใจขณะที่ท้องพองออกก็คือการหายใจเข้าก็บริกรรมคำภาวนาว่า “พองหนอ” เมื่อหายใจออกท้องยุบก็บริกรรมภาวนาว่า “ยุบหนอ” ค่อยๆ ภาวนาไปเรื่อยๆ จนเมื่อจิตนิ่งไม่ได้คิดอะไรแล้วจึงค่อยหยุดบริกรรมแล้วนั่งต่อไปเรื่อย ๆ แต่ถ้าจิตมันเริ่มคิดซัดส่ายออกไปถึงเรื่องอื่นๆ ก็ให้รีบกลับมาบริกรรมคำภาวนานี้ใหม่จนกว่าจิตจะนิ่งเช่นเดิมแต่การเจริญสมาธิแบบสมณะภาวนาด้วยคำบริกรรมนี้เป็นเพียง “คำบริกรรมแบบหนึ่งเท่านั้น” หากใครสะดวกจะใช้คำอื่น อย่างคำว่า พุทฺธ-โธ หรือ กำหนดลมหายใจด้วยคำบริกรรมอื่น ๆ ก็ไม่ผิดแต่อย่างใด การนั่งสมาธิด้วยการภาวนาอยู่เช่นนี้จิตก็จะนิ่งอยู่ที่ลมหายใจก็ถือว่าเป็นสมาธิซึ่งเป็นพื้นฐานของการชำระจิตให้สะอาดที่อยู่ในกมลสันดานของแต่ละคน เมื่อจิตอยู่นิ่งแล้วก็เกิดความง่ายที่จะทำให้สะอาดเพราะรู้ว่าจิตอยู่ตรงไหนจากนั้นจึงค่อยใช้ “การเจริญปัญญา” เป็นการชักพอกให้สะอาดหมดจดในขั้นต่อไป

(๒) การเจริญปัญญา

การเจริญปัญญานั้น ต่างไปจากความเป็นสมาธิ ตรงที่สมาธิเป็นเพียงการทำใจให้สงบนิ่งอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งแต่เพียงอารมณ์เดียวแน่วนิ่งอยู่อย่างนั้นโดยไม่ได้นึกคิดอะไร แต่การเจริญปัญญา (คำพระท่านว่า วิปัสสนา) ไม่ใช่ทำให้แค่จิตใจตั้งมั่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้น การเจริญปัญญานั้นเป็นการคิด “ใคร่ครวญ” เพื่อหาเหตุผลในสภาวะที่เป็นธรรมและความจริงในแต่ละสรรพสิ่งว่า สิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็นสิ่งที่ไม่มีเที่ยงแท้ เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป (อนิจจัง) ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นทุกข์ (ทุกขัง) คือทุกอย่างเป็นสภาพที่ไม่อาจทนอยู่ในสภาพเดิมได้ เกิดขึ้นแล้วไม่อาจทรงตัวต้องเปลี่ยนแปลงไป ทำให้อารมณ์เกิดความเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ตามมา และ สุดท้ายคือ ทุกสิ่งไม่มีตัวตนและไม่ใช่ว่าตัวไม่ใช่ตนหรือเป็นของๆ ใครใดๆ ทั้งสิ้น (อนัตตา) ยกตัวอย่างเช่นบทปริกรรมกรรมฐานที่ว่า เกสา (ผม) โลมา (ขน) นखा (เล็บ) ทันตา (ฟัน) ตะโจ (หนัง) และ ตะโจ ทันตา นखा โลมา เกสา ทวนกลับไปกลับมาอย่างนี้เป็นการทบทวนพิจารณาว่า ทั้งผม ขน เล็บ ฟัน และหนังของคนเรานั้นมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเกิดขึ้นแล้วก็ร่วงหล่นผุพังหรือเหี่ยวไปทั้งสิ้นไม่มีอะไรที่ยั่งยืนเลยแม้แต่น้อย จึงไม่ใช่

สาระสำคัญที่เราควรจะไปยึดมั่นถือมั่นกับสิ่งใดเพราะแม้แต่ร่างกายของตนเองยังมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอสิ่งอื่นๆ ในโลกนี้ก็เช่นเดียวกัน^๙

เมื่อใดก็ตามที่เราพิจารณาสิ่งต่างๆ รอบตัวให้เป็นไปตามที่กล่าวมานี้ได้ก็ถือได้ว่าได้ทำการชำระจิตให้หมดจดจนบริสุทธิ์ที่แท้ เพราะจิตใจสามารถยอมรับสภาพความจริงทั้งหลาย และความเป็นไปทั้งหลายของโลกได้อย่างแท้จริงผลแห่งการฝึกเจริญสมาธิและปัญญานี้จะทำให้เกิดผลบุญขึ้นกับตัวคือ ทำให้จิตมีความสามารถมากขึ้นในการคิด มีความเฉลียวฉลาดสติปัญญาเฉียบแหลมขึ้นและมีความทรงจำดีขึ้นได้อย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งมีข้อแม้ว่าจะต้องฝึกอย่างเป็นประจำสม่ำเสมอ เพราะใจที่เป็นสมาธิจิตจะผ่องใสสงบนิ่ง เหมือนน้ำสะอาดที่ตะกอนทั้งหลายตกอยู่กันทั้งหมดแล้วทำให้มองเห็นทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ

ผลของการเจริญสมาธิและปัญญาจะทำให้พบความสุขที่แท้จริงได้อย่างไร ความสุขที่ได้จากการเจริญภาวนานั้นเป็นความสุขที่เรียกได้ว่า “ละเอียด” กว่าความสุขทางกายมากมายนัก และมีถึง ๓ ขั้นคือมีความสุขในปัจจุบัน สุขในโลกหน้า และมีความสุขเป็นที่สุดคือนิพพาน

(๑) ความสุขในปัจจุบัน เมื่อฝึกทำสมาธิได้ในระดับเบื้องต้นเพียงแค่ปล่อยวางใจให้ผ่อนคลายกับเรื่องราวต่าง ๆ ได้ก็เกิดผลบุญขึ้นคือ ใจเป็นสุขที่ได้ปล่อยวางได้พบกับความสุขใจขั้นพื้นฐานได้แก่ เมื่อหลับก็เป็นสุข ตื่นก็เป็นสุข จะนั่ง นอน ยืน หรือเดิน ไม่ว่าอิริยาบถใดๆ ก็มีความสุขทั้งสิ้น สุขไม่ต้องเลือกเวลาและสถานที่เพราะว่าจิตใจของเรานั้นเป็นสุขแล้ว (พระท่านว่า “นัตถิ สันติปะรัง สุขัง” สุขอื่นนอกจากหยุดนิ่งนั้นไม่มี

(๒) ความสุขในโลกหน้า ความสุขในระดับขั้นต่อไปคือ เมื่อได้ละจากโลกนี้ไปแล้วจะได้ไปเสวยสุขในภพภูมิที่เป็นสุขขึ้นไปในโลกหน้า เพราะการที่เราจะไปสู่ “สุคติ” หรือภพที่ดีนั้นขึ้นอยู่กับความหมองหรือความใสของจิตเป็นหลักหากก่อนตายมีจิตใจที่ผ่องใสเป็นสุข ก็มีสุคติเป็นที่ไปหากก่อนตายจิตมีความขุ่นข้องเป็นทุกข์ก็มีทุคติเป็นที่ไปตามหลักกรรมแห่งอาสันนกรรม

(๓) ความสุขอันเป็นนิพพาน การเจริญภาวนานั้นเป็นเหตุให้หลุดพ้นจากกิเลส หากหมั่นเพียรฝึกฝนจนกระทั่งสำเร็จจนสิ้นกิเลสในภพชาติปัจจุบันก็จะทำให้จิตหลุดพ้นไม่ต้อง

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๗.

กลับไปเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีก อันหมายถึงพระนิพพานซึ่งความสุขแบบนี้มีแต่พระพุทธเจ้ากับเหล่าพระอรหันต์เท่านั้นที่สามารถไปถึงได้ หากเราต้องการที่จะไปถึงความสุขขั้นทุกขไปตลอดกาล ในภพชาติปัจจุบันก็ต้องพยายามฝึกฝนไปเรื่อยๆ หากไม่ถึงนิพพานในชาตินี้ชาตินี้หน้าก็จะถึงได้แน่นอนต้องหมั่นสะสมบุญบารมีไปและต้องมีเคล็ดลับวิธีการฝึกสมาธิและการเจริญปัญญาที่ถูกต้องจากผู้ที่รู้จริงเท่านั้น นอกจากความสุขในสูงสุดที่กล่าวมาแล้วยังมีประโยชน์อื่นๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาพร่างกายมากมาย เช่นทำให้สุขภาพดีโดยสมาธินั้นมีอำนาจในการระงับความเจ็บปวดจากโรคภัยต่างๆ ช่วยให้หลับสบายได้ง่าย ไม่ฝันร้าย มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีกำลังใจและความเข้มแข็งที่จะเผชิญเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง^{๑๐}

การสร้างบุญด้วยวิธีการ ๓ ขั้นคือ ทาน ศีล และภาวนาขึ้นอยู่กับทำอย่างต่อเนื่องและทำเป็นลำดับไปครบอย่าได้ข้ามขั้นโดยเห็นว่าการเจริญภาวนาแล้วได้บุญมากที่สุดก็เลยนั่งภาวนามันอย่างเดียวอย่างนี้ไม่ได้ผลแน่นอนการจะภาวนาจะได้ผลก็ต้องเมื่อรักษาศีลคือกายและวาจาให้ดีแล้วจึงจะรักษาใจด้วยการภาวนาได้และแน่นอนว่าเราจะต้องรักษาศีลได้ไม่ดีพอหากยังไม่สามารถทำทานช่วยเหลือใครได้ เพราะคนที่มีจิตใจตระหนี่นั้นจิตใจมันจะไม่มีกำลังไปทำสิ่งที่ดียุอย่างการรักษาศีลแน่นอนเราสามารถคิดตามได้ง่ายๆ ว่าถ้าวันนี้ไม่รักษาศีลนึกครึ้มไปกินเหล้ากับเพื่อนพอรู้สึกตัวว่าทำบาปขึ้นมาเสียแล้ว ก็คิดว่าไม่เป็นไร ไปนั่งภาวนาชั่วช่วงกระดิกหูอย่างที่ว่ามาก็ได้บุญมหาศาลเพื่อลบล้างกันไปอย่างนี้ไม่ได้ผลบุญอะไรเกิดขึ้น เพราะการที่ไม่มีสติไม่มีความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลาจะนั่งภาวนาก็คงได้แค่นั่งหลับเท่านั้นเอง

การให้ทานเพื่อมุ่งกำจัดกิเลสอย่างหยาบกองใหญ่คือความโลภและยังอาณิสสให้กายไม่ลำบากคือ มีทรัพย์ใช้สบายตัวที่สำคัญคือทำให้จิตมีกำลัง พอจิตมีกำลังมากขึ้น การรักษาศีลซึ่งเป็นการมุ่งกำจัดกิเลสกองใหญ่อย่างกลางคือ ความโกรธ ก็จะทำให้ได้ง่าย เมื่อกายสบายและมีความสำรวมก็จะเป็นการง่ายต่อการทำสมาธิและการเจริญภาวนา เพื่อมุ่งกำจัดกิเลสได้ออกทั้งหมดทั้ง โลภ โกรธและหลง พอหมดกิเลสแล้วก็ถึงมรรคผลนิพพานแน่นอน

^{๑๐} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), **การพัฒนาจิต**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๗.

การสร้างและสั่งสมบุญนั้นจึงเป็น “งานสำคัญของชีวิต” ควรที่เราจะต้องกระทำให้เป็นนิสัยจนกระทั่งกลายเป็นส่วนหนึ่งไปเลยดังที่บรรพบุรุษของเราเคยกระทำมาโดยคนโบราณนั้นถึงกับมีคติในการสร้างบุญบารมีเอาไว้ว่า “เช้าใดยังไม่ได้ให้ทานหรือทำทาน เช้านั้นก็อย่าเพิ่งกินข้าว” “วันใดที่ยังไม่ได้สมาทานศีลเพื่อที่จะตั้งใจรักษาศีล วันนั้นก็อย่าเพิ่งออกจากบ้าน” “คืนใดที่ยังไม่ได้สวดมนต์ นั่งเจริญสมาธิภาวนาคืนนั้นก็อย่าเพิ่งเข้านอน” ลองถ้าเราตั้งเงื่อนไขการสร้างบุญซึ่งไม่ใช่เรื่องทำยากเลยไว้เช่นนี้เมื่อทำจนเป็นนิสัยมันก็จะติดตัวเราไปและยังประโยชน์ให้เกิดกับคนรอบข้างไปด้วยเพราะเขาจะพบเห็นความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นแล้วก็จะเริ่มเกิดศรัทธาหันมาทำตามเป็นการพากันสร้างบุญกลุ่มให้ยิ่งใหญ่ขึ้นไปอีก

สรุป ได้ว่าวิธีการทำบุญในพระพุทธศาสนา มีทั้งหมด ๓ วิธี ได้แก่ การทำบุญด้วยวิธีการให้ทาน วิธีการทำบุญด้วยการรักษา และวิธีการทำบุญด้วยการเจริญภาวนา เนื่อนาบุญในพระพุทธศาสนาแบ่ง ได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) เนื่อนาบุญชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ตลอดจน พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งหมดนี้ได้ชื่อว่า เป็นเนื่อนาบุญชั้นสูงในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เนื่อนาบุญทั่วไปในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระภิกษุสงฆ์ที่ยังไม่บรรลุลหณะ แต่เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบบำเพ็ญเพียรภาวนา มุ่งหวังจะสำเร็จ ธรรมในวันข้างหน้า เป็นผู้มั่งคั่งวิเศษไม่ต่างพร้อย

๔.๒ ประโยชน์ของอานิสงส์ที่มีต่อบุคคลและสังคม

ประโยชน์ของอานิสงส์มี อยู่ ๒ ประการ คือ (๑) ประโยชน์ที่มีต่อบุคคลและ (๒) ประโยชน์ที่มีต่อสังคม ดังนี้

๔.๒.๑ ประโยชน์ที่มีต่อบุคคล

ประโยชน์ของอานิสงส์ที่มีต่อบุคคลเรียกว่า อตถะ (ประโยชน์ตน) ได้แก่การถึงประโยชน์ ๓ อย่างมีประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในชาติหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งยาวนานเอง โดยผลที่เกิดขึ้นนั้นตนได้รับประโยชน์ เน้นการพึ่งตนได้ทุกระดับ เพื่อไม่ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือ เป็นตัวถ่วงสังคมให้ตกต่ำลง คือ ไม่สร้างปัญหาแก่สังคมทุกระดับ ขณะเดียวกันก็

ทำบุญกุศล หรือพัฒนาตนให้เป็นประโยชน์ หากที่พึงอันประเสริฐแก่ตน^{๑๑} ประโยชน์บุคคลมี ๒ อย่าง ได้แก่

๑) ประโยชน์ระดับต้น (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) อันเป็นเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน ได้แก่ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสมบูรณ์ทางด้านร่างกายและความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีสถานภาพที่ดีในสังคม มีเกียรติ การจะบรรลุถึงเป้าหมายระดับนี้ได้ ต้องประกอบด้วยหลักพุทธธรรมสำคัญได้แก่ความขยันหมั่นเพียรไม่เกียจคร้านในการทำงานความประหยัดอดออม รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้มิให้เสื่อม การรู้จักพบสมาคมกับคนดีแล้วนำเอาคุณสมบัติของคนดีมาเป็นตัวอย่าง และรู้จักวิธีหาทรัพย์สินเงินทอง และรู้จักทางเสื่อมของเงินทอง แล้วใช้จ่ายทรัพย์ตามความจำเป็น จึงจะถือว่าได้รับความสุขจากการปฏิบัติในระดับต้นนี้

๒) ประโยชน์ในชาติหน้า (สัมปรายิกัตถะ) หมายถึง ประโยชน์ที่จะได้รับภายหลังเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว โดยเป็นเครื่องประกันว่าผู้พัฒนาตนเองดีแล้วจะไม่ไปสู่ทุกคติ มีอบายนรกเปรต หรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ตรงข้ามชีวิตหลังความตายของเขาจะไปสู่สุคติมีเทวโลก และมนุษย์ เป็นเบื้องหน้า ด้วยการสร้างคุณธรรม คือ ความมีศรัทธา ความถึงพร้อมด้วยศีล ความเสียสละสิ่งของวัตถุทรัพย์สินเป็นทาน และความมีปัญญาเป็นเหตุให้สำเร็จประโยชน์ในเบื้องหน้าได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

๔.๒.๒ ประโยชน์ที่มีต่อสังคม

ประโยชน์ที่มีต่อสังคม อุกฤษฏะ คือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย^{๑๒} ได้แก่ ตนและสังคม ได้รับประโยชน์ร่วมกันเพราะกิจกรรมนั้นๆ อำนวยให้ เช่น การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์มีการสร้างโรงพยาบาล ถนนหนทาง ขุดบ่อน้ำ ขุดลอกคูคลอง ตลอดจนการแสดงออกที่เกื้อกูลแก่สังคม ส่วนหลักธรรมบางข้อในวิมานวัตถุ ก็ยังประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม ในกรณีเพื่อรักษาผลประโยชน์หรือคุณความดีทั้งต่อตนเอง และบุคคลอื่นในขณะเดียวกัน ก็มีตัวอย่างเช่น การปฏิบัติตามหลักของอนุพุทธิกถา ๕ เช่น

^{๑๑} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

^{๑๒} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๔.

(๑) ทานกถา (การกล่าวถึงเรื่องเสียสละ/การบริจาค) เป็นส่วนที่ตนควรให้ประโยชน์ต่อบุคคลอื่นและตน ก็ได้ประโยชน์ด้วยเช่นกัน ก็คือ การให้บริจาทาน เนื่องจากผู้ให้ทานย่อมมีจิตผ่องใส ส่วนผู้รับทานย่อมดีใจและบรรเทาความทุกข์กายลงไปได้บ้าง อีกอย่างหนึ่ง การรักษาศีล ย่อมยังประโยชน์ทั้งต่อบุคคลผู้รักษาเอง และมีผลดีต่อส่วนรวม ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างไม่ระหวาท ระแวงภัยซึ่งกันและกันหากบุคคลปราศจากศีลแล้ว สังคมก็วุ่นวาย เอาไรต์เอาเปรียบกันมากยิ่งขึ้น และทำร้ายกันอย่างไม่มีความเมตตาต่อกัน

(๒) กามาทินวกถา (เรื่องการเห็นโทษของกาม) เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องผลดีหรืออานิสงส์ของการออกจากกาม) เป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เพราะว่าการพิจารณาโทษของกามซึ่งเป็นเหตุให้จิตใจเศร้าหมองไม่ผ่องใส กระทั่งสามารถบังคับจิตใจของตนให้ดำรงอยู่ในหลักกามสังวรได้ เมื่อทำได้เช่นนี้ ก็จะไม่ทำผิดประเวณี ไม่ล่วงเกินทางเพศหรือก่อปัญหาอาชญากรรมทางเพศ

(๓) สीलกถา (การกล่าวถึงเรื่องศีล/ความประพฤติที่มีระเบียบวินัยในตนเอง) เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนและคนอื่น เพราะคนมีศีล ย่อมเป็นที่รัก ที่เคารพต่อปวงชน ไปในสถานที่ใด คนอื่นก็ให้เกียรติ เพราะไม่มีมลทินความผิดใด ๆ เช่น ไม่ทำร้ายคนอื่นไม่ลักขโมยสิ่งของ ๆ คนอื่น ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสิ่งมึนเมา

อีกกรณีหนึ่ง ท่านเรียกว่า ปรีตถะ แปลว่า ประโยชน์คนอื่น ได้แก่ การพัฒนาตนเองตามหลักประโยชน์ ๓ อย่างที่กล่าวมาแล้ว และไปเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น เกี่ยวข้องกับสังคม หน้าที่งานการร่วมกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยจะต้องอาศัยหลักธรรม คือกรุณา และมีหลักธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญ คือ สังคหวัตถุ ๔ นั่นเอง สงเคราะห์ อนุเคราะห์เอื้อเฟื้อ ดูแลกัน และกันให้มีที่พึ่งทั้งภายนอก คือ วัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินเป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้นเมื่อกล่าวถึง ประโยชน์ต่อสังคมนั้น มีหลายระดับด้วยกัน ได้แก่(๑) หลักธรรมที่เอื้อต่อการช่วยเหลือกันและกันในระดับครอบครัว เช่น วัตตบท๗ ประการ ข้อว่าด้วยการดูแลเลี้ยงดูบิดามารดา (๒) หลักธรรมที่เอื้อต่อการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์แก่บุคคลอื่น เช่น การบริจาคปัจจัย ๔ เป็นทาน (ทาน) การรักษาระเบียบวินัยส่วนรวม (ศีล) การไม่ทำลายวัตถุสิ่งของอันเป็นสมบัติของชาติของแผ่นดิน และไม่ทำลายผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม เช่น ไม่

ทุจจริต คอรัปชั่นต่อหน้าที่ทางราชการให้เสียหายแก่รัฐ ไม่ฉ้อโกงประชาชน ไม่ค้าขายอาวุธเถื่อน ไม่ค้าขายคดโกง ไม่หลอกลวงผู้อื่นเลี้ยงชีพ เป็นต้น ข้อนี้ถือได้ว่าเป็นการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

เมื่อบุคคลนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้แล้วย่อมทำให้ตนเองและคนอื่นได้รับอานิสงส์หรือผลดีของการปฏิบัตินั้นด้วย เช่น กามาทินวกถา (การพรรณนาเรื่องโทษของกาม) จะทำให้มองเห็นโทษหรือภัยที่เกิดจากกามหรือความต้องการของจิตที่ไม่มีขอบเขต อาจจะทำให้ประพฤติดิฉิธรรมล่วงเกินประเวณีของคู่ของคนอื่นได้แต่หากพิจารณาอยู่เสมอ ย่อมทำให้เกิดความเมตตาแทนความเห็นแก่ตัว, สักคกถา (การพรรณนาเรื่องสวรรค์) หรือการทำความดีแล้วไปสู่สถานที่ดีสถานที่สมบูรณ์ไม่ลำบาก เพราะตนเคยให้ทานรักษาศีลเป็นต้นจึงจะไปสู่สถานที่เช่นนั้นได้

๔.๓ การสัมภาษณ์ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย

การศึกษาวเคราะห์ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย โดยการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาเฉพาะเจาะจงใน ๔ ประการ ด้วยกัน คือ (๑) มุมมองความเชื่อเรื่องบุญในสังคมไทย (๒) มุมมองการให้ทานและอานิสงส์การให้ทาน (๓) มุมมองการรักษาศีลและอานิสงส์การรักษาศีล (๔) มุมมองการเจริญภาวนาและอานิสงส์ มีรายละเอียด ดังนี้

๔.๓.๑ ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้ปฏิบัติธรรม และประชาชนทั่วไป ด้านมุมมองความเชื่อเรื่องบุญในสังคมไทย

จากบทสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาส เป็นเพียงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับบุญ โดยพระพุทธศาสนาสอนให้คนพยายามทำบุญ สืบเนื่องจากบุญที่ทำไว้แล้ว ย่อมนำสุขมาให้ ความหมายของบุญโดยสรุปมี ๗ ข้อ คือ ๑) บุญเป็นเครื่องชำระสันดาน ๒) บุญคือความดี ๓) บุญคือกรรมดี ๔) บุญเกิดจากความประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ ๕) บุญคือ กุศลกรรม ๖) บุญคือความสุข และ ๗) บุญ คือ กุศลธรรม ตามความเข้าใจของผู้ที่ไปสัมภาษณ์ ดังนี้

ผู้ทรงวุฒิส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าเป็นบุญ คือ ความดี เพราะความดีนั้นทำแล้วไม่เดือดร้อนตนเองและผู้อื่น สังคมไทยมีความเชื่อเรื่องนี้มาอย่างยาวนาน และส่วนที่เห็นว่าสังคมไทยให้ความสนใจน้อย คือ การประพฤติชอบทางกาย วาจา และใจ เป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก และเป็นเรื่องไกลตัวซึ่งจุดประสงค์ของการทำบุญเพื่อแก้ไขชะตาชีวิตให้ดีขึ้น ครอบครัวมีความสุข และเพื่ออนุเคราะห์พระพุทธศาสนา และเมื่อทำบุญแล้วมุ่งหวังอานิสงส์จากบุญ คือ ส่วนใหญ่มีความปรารถนาทรัพย์สินเงินทอง เพื่อให้ตนเองและครอบครัวมีความสุข และมุ่งที่จะปฏิบัติตนให้ตนเองได้ขึ้นสวรรค์ ที่มีผลต่อตนเองและบุคคลอื่น เพื่อให้ได้รับสิ่งที่ดีๆ ตามความเชื่อแล้วบุญเป็นเครื่องชำระสันดาน เป็นสิ่งที่บุคคลประพฤติได้ยากไม่อาจต้านทานต่อกิเลสและความเคยชินนั้นได้จุดประสงค์การทำบุญของคนก็เพราะต้องการให้ตนเองมีความสุขและอุทิศส่วนบุญไปให้ญาติที่ล่วงลับไป และเป็นการสะสมต้นทุนในชาติหน้าและอานิสงส์ที่จะได้รับเชื่อว่าจะบรรดาให้มีทรัพย์สินสมบัติในการเลี้ยงตน นำความร่ำรวยมาสู่ตนเองและครอบครัว แล้วเกิดความสบายใจได้ปล่อยวางความทุกข์ ยับยั้งสิ่งที่ไม่ดีทำบุญแล้วเชื่อว่าบุญจะส่งเสริมชีวิตให้มีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า

ตามความหมาย ของบุญที่ผู้ทรงวุฒิให้ความคิดเห็นว่าเป็นสังคมไทยไม่เข้าใจคำว่าเครื่องชำระสันดานก่อให้เกิดบุญได้ จุดประสงค์ของการทำบุญในสังคมไทย ส่วนใหญ่กระทำเพื่อความ สุข ความเจริญในชีวิต เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ได้บาป นำความเดือดร้อนมาให้ จึงละเว้นจากการทำบาป เน้นการทำบุญตั้งแต่มีการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา

เมื่อได้ทำบุญแล้วในสังคมไทย คนส่วนใหญ่มุ่งอานิสงส์จากบุญก็คือ เพื่อให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวมีความสุขทั้งในปัจจุบันและภพหน้า รวมถึงอานิสงส์ที่ทำบุญไปนั้นจะส่งผลไปถึงผู้ที่ล่วงลับด้วย สำหรับที่ตั้งแห่งบุญที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ โดยย่อมี ๓ อย่าง คือ ๑) ทาน มัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน ๒) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล ๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการภาวนา ในสังคมกับมองว่าบุญสำเร็จด้วยการให้ทานจะนิยมทำมากที่สุด เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย ในเวลาที่จำกัด สามารถทำได้กับทุกที่ไม่ว่าจะเป็นที่วัด คนใกล้ชิด เพื่อนมิตร สหาย เป็นต้น ก็เชื่อว่าให้ทานย่อมได้บุญ

ผู้ทรงวุฒิให้ความคิดเห็นว่าเป็นบุญที่สำเร็จจากการภาวนา ผู้คนส่วนใหญ่ยังปฏิบัติได้

น้อย เพราะต้องหาเลี้ยงชีพ ไม่มีเวลาที่จะมาฝึกปฏิบัติและที่สำคัญต้องใช้ความอดทนสูง ทั้งไม่เข้าใจวิธีการปฏิบัติเจริญภาวนา แม้มีความเชื่อว่าจะให้บุญมาก อาานิสงส์มากก็ตาม

๔.๓.๒ ความคิดเห็นของผู้ทรงวุฒิ ผู้ปฏิบัติธรรม และประชาชนทั่วไป ด้านมุมมองการให้ทานและอาานิสงส์การให้ทาน

คำว่าทาน คือ การให้ การสละ การเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการให้เพื่ออนุเคราะห์ มี ๓ ประการ คือ ๑) การให้ด้านทรัพย์สินเงินทอง สิ่งของ วัตถุทาน ๒) การให้อภัยทาน ๓) การให้คำแนะนำสั่งสอน ธรรมทาน จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงวุฒิและที่เกี่ยวข้องได้ให้ความคิดเห็นดังนี้

สังคมไทยมองว่าข้อที่ ๑ การให้ด้านทรัพย์สินเงินทอง สิ่งของ วัตถุทาน เป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย ลักษณะของทานที่ให้แก่คือปัจจัย ๔ ซึ่งคนไทยที่ให้ทานก็หวังชีวิตการงาน อายุที่ยืนยาวและให้ตนเองพ้นจากความทุกข์ยากลำบากมีชีวิตที่สุขสบาย และเหตุผลสำคัญที่คนไทยบางกลุ่มไม่ให้ทาน เพราะยังมีความตระหนี่ถี่เหนียว และไม่เห็นคุณค่าของการทำบุญ ทานที่คนไทยเห็นว่าเป็นโทษ คือการให้ทรัพย์สิน เงินทอง เพราะให้แล้วผู้ที่ไม่สุจริตใจก็สามารถที่จะนำไปใช้ในทางที่ผิดได้เช่น เล่นการพนัน ซื้อสิ่งเสพติด เป็นต้น และเห็นผลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ สามารถที่จะทำได้ทุกที เพราะสิ่งที่ให้ทานก็ประกอบไปด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่มที่ไม่เกินวิสัยที่จะให้ทานมากนัก ดังนั้นการให้ทานประเภทนี้จะนิยมทำมากกว่าประเภทอื่นๆ เพราะไม่ต้องมีพิธีรีตองอะไรมาก

ลักษณะทานที่ให้ตามข้อดังกล่าวนั้น ส่วนใหญ่จะทำบุญด้วยอาหาร และเงิน เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เพราะเชื่อว่าเมื่อให้ทานด้วยสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ตนได้รับอาานิสงส์ คือ จะได้ไม่เป็นคนยากจน มีอยู่ มีกิน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งขจัดความตระหนี่ถี่เหนียวออกจากใจ และทำให้ทุกคนในครอบครัวมีความสุข ตลอดสังคมโดยรวม

ผู้ทรงวุฒิให้ความคิดเห็นว่า ทานที่สังคมไทยให้น้อยที่สุด คือ การให้อภัยทาน เพราะถือทิฐิ ความโกรธ และไม่ยอมให้อภัยโดยง่าย สังคมไทยขาดการให้อภัยทานมาก แม้ว่าจะทำได้ง่าย ทำได้ทุกทีก็ตาม แต่ด้วยที่ถือว่าคนอื่นมาทำให้ตนเดือดร้อน และลำบาก ทั้งอาจจะเป็นเรื่องการดูหมิ่นดูแคลนด้วยแล้ว ยังไม่ให้อภัยทาน เพราะการให้อภัยทานเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก

สืบเนื่องบุคคลยังมีความเหนียวแน่นในการผูกความโกรธ ความอาฆาต และพยาบาทและทานที่คนไทยทั่วไปเห็นว่าเมื่อให้ทานแล้วจะเกิดโทษ คือ ไม่ขยันทำมาหากิน หวังพึ่งผู้อื่นและไม่พยายามที่จะช่วยเหลือตนเองให้มีอาชีพที่มั่นคงซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องปรับปรุงโดยด่วน

นอกจากนี้ยังมีคนไทยที่ไม่เห็นด้วยกับการให้ทาน เพราะการให้ทานอาจเป็นเพราะว่าตนเองยังมีไม่เท่ากับคนอื่น ต้องหาเข้ากินค่า และโทษของการให้ทานก็เช่นเดียวกัน คือ เจตนาการให้ทานที่ไม่บริสุทธิ์ หวังสิ่งตอบแทน ทำทานด้วยความโลภอยากได้ของผู้อื่นมากกว่า ทำทานเพราะอยากให้คนอื่นชื่นชม และการฝืนทำทานที่จะไม่ก่อให้เกิดความสุขใจแก่ผู้ทำทาน เช่น ฝืนใจให้ต้องทำทาน เป็นต้น

๔.๓.๓ ความคิดเห็นของผู้ทรงวุฒิ ผู้ปฏิบัติธรรม และประชาชนทั่วไป ด้านมุมมองการรักษาศีลและอานิสงส์การรักษาศีล

ผู้ทรงวุฒิ ส่วนใหญ่เห็นว่าการรักษาศีลส่วนใหญ่คนไทยจะรักษาศีลข้อที่ ๔ ค่อนข้างได้น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับศีลข้ออื่นๆ เนื่องจากเกิดจากอารมณ์โทสะ โมหะ จึงพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดโกหก สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นเริ่มทำผิดศีลตั้งแต่วัยเป็นเด็กและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน และที่คนไทยรักษาศีลเพื่อหาความสงบทางใจ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อความสุข ส่วนคนไทยที่ไม่เห็นด้วยกับการรักษาศีล เพราะอาจจะไม่เชื่อในบาปบุญคุณโทษ การไม่ประทุษร้ายทางวาจาจึงทำได้้น้อยมาก เพราะอาจจะหวังผลประโยชน์ของตนเอง การพูดทำได้ง่ายและสามารถให้ผลร้ายแรงกลับมาอย่างรวดเร็ว และบางคนก็มักจะพูดในเชิงลบได้หากขาดความยั้งคิด ขาดสติ หรือมีอคติ ทางพระพุทธศาสนากล่าวว่าการแสดงออกทางวจีกรรม ๔ (การกระทำทางวาจา) คือ ให้ละเว้นจากพูดเท็จ ละเว้นจากพูดส่อเสียด ละเว้นจากพูดคำหยาบ และละเว้นจากพูดเพ้อเจ้อ จึงทำให้สังคมเกิดความเดือดร้อนเพราะการพูดจาก็มากทีเดียว

ผู้ทรงวุฒิแสดงความคิดเห็นว่าคนไทยรักษาศีล เพราะว่าการรักษาศีลเป็นความงดงามของชีวิต เพราะศีลเป็นที่มาของบุญที่ทำซ้ำไม่ได้ แต่หาที่จะทำบุญได้ การรักษาศีล ๕ จึงเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและไม่ก่อให้เกิดปัญหาซึ่งกันและกัน คนที่รักษาศีลได้จะต้องรู้จักควบคุมกาย วาจา และใจ ของตนเองไว้ให้บริสุทธิ์ หรือสงบ ตั้งมั่นอยู่ในสิ่งที่ถูกที่ควร จึงจะได้รับอานิสงส์แห่งการรักษาศีลอย่างบริบูรณ์

๔.๓.๔ ความคิดเห็นของผู้ทรงวุฒิ ผู้ปฏิบัติธรรม และประชาชนทั่วไป ด้านมุมมองการเจริญภาวนาและอานิสงส์

มุมมองการเจริญภาวนาและอานิสงส์ คำว่าภาวนา คือ การฝึกปรีจติและปัญญา มี ๒ ประการ คือ ๑) การทำสมถกรรมฐาน คือ การฝึกสมาธิทำให้สงบ และ ๒) การทำวิปัสสนากรรมฐาน คือ การฝึกปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง ดังนี้

ผู้ทรงวุฒิแสดงความคิดเห็นว่ามุมมองการเจริญภาวนา ในสังคมไทยนิยมทำสมถกรรมฐาน คือ การฝึกสมาธิทำให้ใจสงบ เหตุผลที่ไม่ค่อยเจริญวิปัสสนา คือ การฝึกปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงถือว่าเป็นเรื่องยาก เพราะชีวิตต้องดำเนินไปตามกิเลสทางโลกมากกว่าที่จะแสวงหาทางหลุดพ้น ทั้งไม่มีเวลา และไม่เชื่อผลการวิปัสสนาว่าจะได้อานิสงส์จริง แต่คนไทยก็ยังมีความเชื่อว่าเมื่อปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้าจะช่วยให้หลุดพ้นทั้งความสุขในโลกนี้ และโลกหน้า ส่วนการทำวิปัสสนากรรมฐาน คือ การฝึกปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง ความคิดเห็นว่าคนไทยส่วนใหญ่จะเจริญวิปัสสนาน้อยกว่าการเจริญกรรมฐาน ซึ่งส่วนใหญ่บุคคลจะนิยมมาฝึกจิตในช่วงวันพระหรือวันเข้าพรรษา ส่วนวันอื่นๆก็จะน้อยมาหรือแทบไม่มีเลย แม้จะเข้าใจว่าการเจริญภาวนาจะได้รับอานิสงส์มากก็ตาม

การจัดเจริญภาวนาตามสำนักต่างๆ ส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อแสดง เพื่อให้เยาวชนและผู้สนใจปฏิบัติธรรมเข้าวัดและเล็งเห็นถึงความสำคัญของการเจริญภาวนา เพื่อดึงคนเข้าวัดทำบุญ เจริญภาวนาแล้วก็ให้ทานเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสงบภายในจิตใจ และเพื่อความเจริญมั่นคงถาวรของพระพุทธศาสนา เพื่อเผยแพร่วิธีปฏิบัติธรรมของสำนัก อันจะเป็นการประกาศคำสอนที่ครบบริบูรณ์ตั้งแต่การให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา อันจะทำให้บุคคลมีความสงบทางกาย วาจา และใจ เพราะเมื่อปฏิบัติได้ก็จะได้รับอานิสงส์ คือ จิตใจสงบ ทำให้เกิดปัญญา และทำให้ประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรมแต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ไม่เห็นคุณค่าเพราะอาจจะทำให้เสียเวลาทำมาหาเลี้ยงชีพ ไม่มีเวลา และแม้เชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ก็จะให้ความเห็นว่าการให้ทานก็เพียงพอแล้วที่จะทำให้ชีวิตมีความสุข ผู้ทรงวุฒิได้แสดงความคิดเห็นว่าคนไทยส่วนใหญ่เจริญภาวนาแล้วจะได้รับอานิสงส์ คือ ได้รับความสุขทางด้านจิตใจ ได้แก้ความทุกข์ทางใจ ได้เข้าถึงรสแห่งพระธรรม ที่เชื่อว่าเมื่อตายไปจะได้ไปสู่สวรรค์

๔.๔ สรุป

สรุป ได้ว่าอานิสงส์ของบุญในสังคมไทย คือ บุญจากการทำให้กับตนเอง และเพื่อแผ่ไปยังผู้อื่นรวมถึงบทสัมภาษณ์ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของบุญในสังคมไทยปัจจุบันที่จะได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อการทำบุญและอานิสงส์ที่พึงได้รับนั้นจะก่อให้เกิดความสุขในชีวิตโลกปัจจุบันและในอนาคตต่อไป เริ่มตั้งแต่การให้ทาน การรักษาศีล ในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าเป็นหลักปกครองตนเองซึ่งเป็นกฎแห่งความเป็นมนุษย์ ที่สามารถนำมาควบคุมตนเองด้านการฝึกหัดกาย วาจาของตนให้เรียบร้อยเป็นหลักการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ในด้านความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่จะดำเนินไปด้วยกันอย่างสมดุล ตลอดถึงศีลยังเป็นสิกขาบทขั้นต้นที่การประพฤติปฏิบัติ มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมถึงการแสดงออกทางกาย วาจา และการบังคับควบคุมของตนในด้านภายนอกทั้งหมด ให้มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ทั้งทางด้านสังคมและธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นด้วยกาย วาจา ตลอดจนไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกื้อกูลแก่ชีวิตที่ดำรง เกื้อกูลในความเป็นอยู่ร่วมกันด้วย มีความเมตตา กรุณา มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน และยังเป็นกระบวนการพัฒนาสังคมอีกทางหนึ่ง ที่ทำให้มนุษย์ในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข อันจะเอื้อให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจที่ดำรงยิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของชีวิต เพื่อเข้าถึงประโยชน์ และความดีงามสูงสุด

แม้ว่าการรักษาศีลจะได้บุญน้อยกว่าการภาวนา เพราะการภาวนานั้น เป็นการรักษารักษาจิต และชักพอกจิตให้เบาบางหรือจนหมดกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงอันเป็นเครื่องร้อยรัดให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏการภาวนา จึงเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงที่สุด ประเสริฐที่สุดได้บุญมากที่สุดเป็นกรรมดีอันยิ่งใหญ่เมื่อได้ทราบถึงผลอานิสงส์และเหตุของการได้รับอานิสงส์ก็จะเร่งบำเพ็ญบุญกุศลให้เกิดขึ้นกับตนเองและจะเป็นที่อันมั่นคงถาวร และที่สำคัญยังส่งผลต่อบุคคลอื่นที่มีจิตและล่องลับไปได้ด้วยการทำทานก็เหมือนเป็นเพียงการ ลดความเห็นแก่ตัว รู้จักเสียสละ สำหรับการภาวนา ภาวนา มีความหมายว่า การทำให้เจริญ การฝึกหรือพัฒนาให้เจริญ การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น ตลอดถึงการอบรมเจริญพัฒนา เมื่อว่าด้วยความมุ่งหมายของการภาวนานั้นจะมุ่งบำเพ็ญพัฒนาเพื่อให้ได้ผล

แก่ผู้ปฏิบัติอยู่ ๔ ประการด้วยกันคือ ๑. กายภาวนา คือ การฝึกปฏิบัติกาย คือ อินทรีย์ทั้ง ๕ ให้เป็นไปในทางกุศลที่ดี ทำให้กุศลธรรมงอกงาม มิให้เกิดโทษ ๒. สีลภาวนา คือ การประพฤติพัฒนาตนเองให้อยู่ในศีลธรรม ระเบียบวินัย ไม่ก่อความเบียดเบียนต่อตนเองและผู้อื่น ทั้งยังมีความเกื้อกูลต่อผู้อื่น ๓. จิตตภาวนา คือ การพัฒนาจิตให้เจริญด้วยคุณธรรมทั้งปวงเป็นการฝึกอบรม จิตใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบาน สงบสุขผ่องใส พร้อมด้วยความเพียร สติ และสมาธิ ๔. ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญาให้รู้แจ้ง เพ้าทันในสภาวะความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ ในชีวิต สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

ผู้ทรงวุฒิต่างได้แสดงความคิดเห็นว่าบุญ คือ การทำความดี ที่เป็นกุศล เป็นเครื่องชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ บุญนั้นสามารถเกิดขึ้นได้จากการประพฤติในทางที่ดีเกิดขึ้นได้ ๓ ทาง การประพฤติความดีทางกาย การประพฤติความดีทางวาจา และการประพฤติความดีทางใจ จัดเป็นกุศลกรรม ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่าผู้ทำบุญไว้ ย่อมบันเทิงใจในโลกนี้ ตายไปแล้วก็ยังบันเทิงใจในโลกหน้าชื่อว่าบันเทิงใจในโลกทั้งสอง เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจเพราะเห็นกรรมที่บริสุทธิ์ของตน^{๑๓} การทำบุญเพื่อให้เกิดประโยชน์ขึ้นกับตัวเอง ทั้งในชาตินี้และในชาติหน้านั้น เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ๑) ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยการให้ทาน ๒) สีลมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล ๓) ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยการเจริญภาวนา

^{๑๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๙.